

Talaba yoshlarda madaniy immunitetni rivojlantirishning individual yondashuvga asoslangan tizimi

Begmatova Dilnoza Muxtarovna –

Samarqand davlat chet tillar instituti professori v.b.,

E-mail: dbegmatova093@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5494-358X>

Annotatsiya. Maqolada talaba yoshlarda madaniy immunitetni rivojlantirishning individual yondashuvga asoslangan nazariy-metodik tizimi ishlab chiqiladi. Madaniy immunitet shaxsning milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash, turli axborot va madaniy ta'sirlarni tanqidiy baholash, ongli axloqiy tanlov qilish hamda madaniyatlararo muloqotga kirishish qobiliyatlari majmui sifatida izohlanadi. Normativ hujjatlar va ilmiy manbalar kontent-tahlili asosida diagnostika, shaxsiy rivojlanish yo'nalishi, faoliyat, refleksiya va qayta baholash bosqichlaridan iborat model taklif etiladi. Jadval va diagrammada amaliy vositalar hamda tavsiyaviy baholash mezonlari tizimlashtiriladi. Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega; statistik tajriba natijalarini da'vo qilmaydi.

Kalit so'zlar: madaniy immunitet, talaba yoshlar, individual yondashuv, qadriyat, media savodxonlik, refleksiya, madaniyatlararo kompetensiya.

Система развития культурного иммунитета у студенческой молодёжи на основе индивидуального подхода

Аннотация. В статье разработана теоретико-методическая система развития культурного иммунитета студенческой молодёжи на основе индивидуального подхода. Культурный иммунитет рассматривается как совокупность способности осмысливать национальные и общечеловеческие ценности, критически оценивать информационные и культурные воздействия, совершать ответственный нравственный выбор и участвовать в межкультурном диалоге. На основе анализа нормативных документов и научной литературы предложена пятиэтапная модель: диагностика, индивидуальное планирование, деятельность, рефлексия и повторная оценка. Таблицы и диаграмма отражают инструменты и рекомендуемую структуру оценивания. Работа носит теоретико-методический характер и не содержит вымышленных эмпирических результатов.

Ключевые слова: культурный иммунитет, студенческая молодёжь, индивидуальный подход, ценности, медиаграмотность, рефлексия, межкультурная компетентность.

A system for developing cultural immunity among university students based on an individualised approach

Annotation. *The article develops a conceptual and methodological system for strengthening cultural immunity among university students through an individualized approach. Cultural immunity is operationally defined as a combination of understanding national and universal values, critically evaluating cultural and informational influences, making responsible ethical choices, and participating in intercultural dialogue. A review of policy documents and scholarly literature informs a five-stage model consisting of diagnosis, personalized planning, activity, reflection, and reassessment. Tables and an illustrative chart describe teaching instruments and proposed assessment weights. This is a conceptual study and does not claim empirical effectiveness estimates.*

Keywords: *cultural immunity, university students, personalized learning, values, media literacy, reflection, intercultural competence.*

KIRISH

Globalashuv, raqamli platformalarning kengayishi va yoshlarning turli madaniy manbalar bilan kundalik muloqoti oliy ta'lim oldiga yangi tarbiyaviy vazifalarni qo'yimoqda. Talaba yosh axborotni faqat qabul qiluvchi emas, balki uni saralovchi, sharhlovchi va ijtimoiy hayotda qayta ishlab tarqatuvchi subyektdir. Shu sababli madaniy tarbiya bir yo'nalishli targ'ibot bilan chegaralanmasdan, mustaqil fikr, qadriyatli tanlov va muloqot mas'uliyatini rivojlantirishga qaratilishi lozim [1, 2]. Mazkur maqolada «madaniy immunitet» biologik jarayon bilan tenglashtirilmaydi. U shaxsning manipulyativ xabarlar, stereotiplar, kamsitish va befarqlik kabi salbiy ta'sirlarga nisbatan ongli, dalillarga tayangan va qadriyatlarga muvofiq javob qaytara olish salohiyatini ifodalovchi pedagogik metafora sifatida qo'llanadi. Mazkur tushuncha turli qarashlarni inkor etish yoki madaniy xilma-xillikdan chekinishni emas, aksincha, o'zligini saqlagan holda ochiq va hurmatli muloqotni nazarda tutadi [5, 6]. O'zbekistonning yoshlarga oid siyosati, ta'lim qonunchiligi hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha hujjatlari yoshlarning har tomonlama kamoloti, ijtimoiy mas'uliyati va ta'lim sifati o'rtasidagi bog'liqlikka asos yaratadi [1, 4]. Amaliyotda esa barcha talabalarga bir xil mazmundagi tadbirlarni taqdim etish ularning qiziqishi, tayyorgarligi, ehtiyoji va axborot muhitidagi farqlarini yetarli aks ettirmasligi mumkin.

Tadqiqot maqsadi – talabalarning shaxsiy xususiyatlarini inobatga oladigan madaniy immunitetni rivojlantirish tizimini konseptual asoslash, uning bosqichlari, pedagogik vositalari va o'lchash indikatorlarini belgilash. Tadqiqot savoli quyidagicha: oliy ta'lim muhitida qadriyatli mustaqillik va tanqidiy media tafakkurni individual rivojlanish yo'nalishi bilan qanday birlashtirish mumkin?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonun yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ularning manfaatlarini ta'minlashning umumiy asoslarini belgilaydi [1]. «Ta'lim to'g'risida»gi qonun ta'limning uzluksizligi va shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq me'yoriy kontekstni beradi [2]. Ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni rivojlantirishga bag'ishlangan qaror hamda «O'zbekiston – 2030» strategiyasi madaniy-ijtimoiy muhitni takomillashtirish bilan bog'liq ustuvor vazifalarni aks ettiradi [3, 4]. Bu hujjatlar alohida «madaniy immunitet testi»ni belgilamaydi; ularning roli taklif qilinayotgan tizimning ijtimoiy-huquqiy kontekstini tushuntirishdan iborat. UNESCOning madaniyatlararo kompetensiyalarga doir konsepsiyasi o'zaro hurmat, empatiya, madaniy savodxonlik va muloqotning ahamiyatini ta'kidlaydi [5]. Global fuqarolik ta'limi modelida kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulq-atvor natijalari bir-biriga bog'langan uch domen sifatida ajratiladi [6]. Media va axborot

savodxonligi bo'yicha qo'llanma esa ma'lumot manbasini tekshirish, faktni fikrdan ajratish, mas'uliyatli tarqatish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi [7]. Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasi xulq-atvorning shaxsiy omillar va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda shakllanishini tushuntiradi [8]. Deci va Ryanning o'zini o'zi belgilash yondashuvida avtonomiya, kompetentlik va aloqadorlik hissi ichki motivatsiya uchun muhim omil sifatida qaraladi [9]. Vygotskiyning ijtimoiy o'rganishga oid qarashlari esa rivojlanish darajasiga mos, pedagogik ko'makka asoslangan topshiriqlarning ahamiyatini ko'rsatadi [10].

Banks madaniy xilma-xillik va fuqarolik ta'limi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, Gay esa o'quvchining madaniy tajribasiga sezgir pedagogik yondashuvni asoslaydi [11, 12]. Ushbu qarashlarni uyg'unlashtirish asosida madaniy immunitetni bir martalik tadbirning «natijasi» sifatida emas, individual tajriba, bilim, tanqidiy tafakkur va muloqot amaliyotining izchil rivoji sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot turi – nazariy-metodik modellash. Materiallar sifatida to'rtta O'zbekiston normativ-huquqiy hujjati va sakkizta xalqaro nazariy hamda metodik manba tanlandi [1–12]. Manbalarni tanlash mezonlari: yoshlar tarbiyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, madaniyatlararo kompetensiya, o'zini o'zi boshqarish va media savodxonlik masalalariga bevosita daxldorlik. Kontent-tahlil davomida adabiyotlardagi asosiy konstruktlar «qadriyatni anglash», «axborotni tekshirish», «axloqiy tanlov», «hamkorlikdagi faoliyat» va «refleksiya» kategoriyalariga ajratildi. Keyin tizimli taqqoslash va pedagogik modellash orqali diagnostika → shaxsiy maqsad → faoliyat → refleksiya → qayta baholash ketma-ketligi ishlab chiqildi. Taklif etilgan indikatorlar operatsion tavsiya bo'lib, ularning psixometrik validligi keyingi empirik bosqichda tekshirilishi lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Birinchi bosqichda talabani qadriyatlar to'g'risidagi tushunchasi, media xabarlarini tahlil qilish ko'nikmasi va muloqot tajribasi ko'ngilli diagnostika orqali o'rganiladi. Diagnostika jazolovchi baholash emas, balki qo'llab-quvvatlash ehtiyojlarini aniqlashga xizmat qiladi. Ikkinchi bosqichda talaba va tyutor birgalikda qisqa shaxsiy maqsadlar hamda mos topshiriqlarni belgilaydi. Uchinchi bosqich loyiha, munozara va manba tahlili orqali faol o'rganishni, to'rtinchi bosqich reflektiv kundalik va portfelni, beshinchi bosqich esa qayta aloqa va shaxsiy rejaning yangilanishini qamrab oladi.

Individual yondashuv talabalarni qotib qolgan «past-o'rta-yuqori» toifalarga ajratishni anglatmaydi. Bir talaba madaniy meros bo'yicha puxta bilimga ega bo'lib, manbani tekshirishda qiynalishi; boshqasi esa raqamli savodxon bo'lib, murakkab madaniyatlararo muloqot vaziyatida ko'makka ehtiyoj sezishi mumkin. Shuning uchun har bir ko'rsatkich alohida rivojlantiriladi.

1-jadval.

Model bosqichlari va pedagogik vositalar

Bosqich	Pedagogik vosita	Kutiladigan o'quv mahsuli
Diagnostika	Vaziyatli savol, media xabar tahlili, o'zini baholash	Individuallashtirilgan boshlang'ich profil
Rejalashtirish	Tyutor suhbat, shaxsiy maqsad kartasi	4–6 haftalik faoliyat rejasi
Faoliyat	Munozara, madaniy meros loyihasi, faktcheking	Dalillangan fikr va loyiha materiali
Refleksiya	Kundalik, tengdoshlar fikri, e-portfel	Xatolar va o'sish nuqtalari tahlili
Qayta baholash	Takroriy keys, rubrika, portfel suhbat	Yangilangan individual rivojlanish yo'li

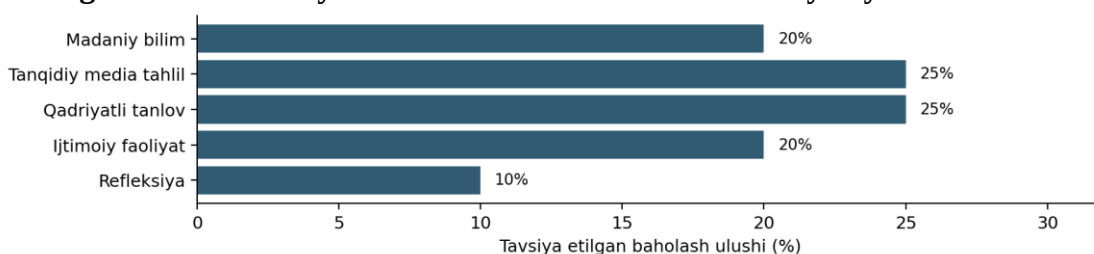
Jadval pedagogik jarayonni standart bosqichlar bilan tashkil etish va mazmunni shaxsiy ehtiyojga moslashtirish imkoniyatini uyg'unlashtiradi. Xususan, har bir bosqichda natijani faqat tadbirda qatnashganlik orqali emas, talabani tushuntirishi, dalillashi va muloqotdagi amaliy harakati orqali kuzatish tavsiya etiladi [6, 7, 10].

Individual ehtiyojga mos topshiriqlar namunasi

Aniqlangan ehtiyoj	Moslashtirilgan topshiriq	Baholash dalili
Manba ishonchliligini ajratish qiyin	Bir mavzudagi uch manbani mezon asosida solishtirish	Manba ishonchliligi bo'yicha yozma dalil
Madaniy stereotiplardan foydalanish	Qarama-qarshi nuqtai nazarli rol o'yini	Hurmatli munozara va fikrni qayta ko'rish
Mahalliy madaniy merosga qiziqish past	Mahalla yoki muzeyga oid kichik tadqiqot	Fotoesse, suhbat yoki raqamli hikoya
Guruhda qatnashish sust	Juftlik muhokamasi va keyin kichik guruh taqdimoti	Muloqot faoliyati va shaxsiy refleksiya

O'quv mahsulining turli shakllarda taqdim etilishi, jumladan matn, audio, infografika yoki kichik video tanlash imkoniyati, talabaning qiziqishi va imkoniyatlarini e'tiborga olishga yordam beradi. Biroq topshiriq shakli qanday bo'lishidan qat'i nazar, dalillilik, hurmat va mas'uliyat mezonlari bir xil qoladi [9, 12].

Diagramma. Madaniy immunitetni baholash uchun tavsiyaviy ulushlar

1-rasm. Taklif etilayotgan rubrikadagi komponentlarning ulushi.

Foizlar ekspert uchun metodik taklif bo'lib, empirik kuzatuv natijasi emas. Taklif etilayotgan 100 ballik rubrikada madaniy bilim (20 ball), tanqidiy media tahlil (25 ball), qadriyatga asoslangan tanlov (25 ball), ijtimoiy faoliyat va muloqot (20 ball), refleksiya (10 ball) ajratildi. Har bir ko'rsatkich uchun kuzatiladigan xulqiy dalil belgilanadi. Masalan, «tanqidiy media tahlil» komponentida manba, mualliflik, dalil va qarama-qarshi axborotni solishtirish qayd etiladi; «qadriyatli tanlov»da esa shaxsning vaziyatli keys bo'yicha asoslangan qarori baholanadi. Mazkur vaznlar tadqiqot yakunida qayta kalibrlanishi mumkin.

Taklif etilgan tizimning afzalligi – ma'naviy-ma'rifiy mashg'ulotlar, fanlararo loyihalar va tyutorlik faoliyatini yagona rivojlanish sikliga birlashtirishidir. Faoliyatni talaba ehtiyojiga moslashtirish avtonomiyaga ko'maklashadi, guruhli ish esa aloqadorlik hissini kuchaytiradi [9]. Shu bilan birga, shaxsga moslashtirishni haddan tashqari nazorat, talabaning dunyoqarashini majburan o'zgartirish yoki shaxsiy e'tiqodlarni ball bilan «o'lchash»ga aylantirmaslik lozim. Madaniy immunitetning mazmuniy chegaralari ham muhim: tanqidiy qarashlar madaniy ochiqlik, inson qadr-qimmati va fikrlar xilma-xilligiga hurmat bilan birgalikda rivojlanishi kerak. Talabaning madaniy tanlovi bo'yicha yagona «to'g'ri» mafkuraviy javobni talab qilish baholashning xolisligiga putur yetkazishi mumkin. Tizimni joriy etishda kamida to'rtta tashkiliy shart tavsiya etiladi: birinchidan, tyutorlar va pedagoglarni rubrika asosida kuzatish bo'yicha o'qitish; ikkinchidan, manba tekshirishga oid vaziyatli materiallar bazasini tuzish; uchinchidan, talabalarni shaxsiy axborotlarini yig'ishda rozilik va maxfiylikni ta'minlash; to'rtinchidan, ta'lim dasturi ichidagi va tashqarisidagi faoliyatni muvofiqlashtirish. Xususan, talabalar profilini shakllantirishda diniy, siyosiy yoki boshqa nozik shaxsiy qarashlarni ortiqcha to'plash talab etilmaydi. Cheklovlar: ishlab chiqilgan model nazariy manbalarga tayanadi; uning samaradorligi biror oliy ta'lim muassasasida tajribadan o'tkazilmagan. Kelgusida ixtiyoriy ishtirokga asoslangan, boshlang'ich va yakuniy baholashli, taqqoslash guruhi mavjud tadqiqot orqali

rubrikaning konstrukt validligi, baholovchilararo muvofiqligi va o'zgarishlarga sezgirliги aniqlanishi lozim.

Pedagogik jarayonni tashkil etishda o'quv topshiriqlarining murakkabligi ham bosqichma-bosqich oshirilishi kerak. Dastlab talaba bir axborot xabarida muallif va dalilni ajratadi, keyin ikki qarama-qarshi manbani solishtiradi, so'ng madaniy mazmundagi munozarali vaziyat uchun mustaqil, asoslangan qaror ishlab chiqadi. Oxirgi vazifa bir nechta manbani tekshirish, boshqa ishtirokchilarning dalillarini tinglash va o'z pozitsiyasini qayta ko'rib chiqishni talab etishi mumkin. Bunday ketma-ketlik individual taraqqiyotni faqat yakuniy mahsulotga qarab emas, o'rganish davomida namoyon bo'lgan o'sish bo'yicha ham baholash imkonini beradi [7, 10]. Monitoring uchun yakuniy umumiy balldan tashqari besh komponent bo'yicha alohida profil yuritish tavsiya etiladi. O'quv natijalarini o'lchashda esa ma'lum bir dunyoqarashni tanlagani uchun emas, fikrni dalil bilan asoslagani, inson qadrigimmatini hurmat qilgani, muqobil fikrni adolatli talqin qilgani va ma'lumotning ishonchliligini tekshirgani uchun ball berilishi lozim. Bu yondashuv baholashning pedagogik va axloqiy jihatdan muvozanatli bo'lishini ko'zlaydi [5, 11]. Modelni oliy ta'lim muassasasida sinovdan o'tkazish uchun bir semestrlik pilot dastur tavsiya etiladi.

XULOSA

Talaba yoshlarda madaniy immunitetni rivojlantirish shaxsning milliy-madaniy o'zligini anglashini tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, axloqiy tanlov va madaniyatlararo hurmat bilan uyg'unlashtiradigan uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi zarur. Individual yondashuv ushbu kompetensiyalarni barcha talabalar uchun yagona didaktik topshiriq bilan emas, turli o'rganish ehtiyojlariga mos faoliyat orqali rivojlantirishni nazarda tutadi. Maqolada diagnostika, shaxsiy rejalashtirish, faoliyat, refleksiya va qayta baholashdan iborat besh bosqichli konseptual model ishlab chiqildi. Ikki jadvalda amaliy vositalar va individual topshiriqlar, diagrammada esa natijalarni baholash uchun dastlabki tavsiyaviy rubrika ko'rsatildi. Tizimning ta'siri empirik tasdiqlanmaganligi bois, keyingi bosqichda ishonchli diagnostik instrumentlar va sinov metodologiyasini ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O'RQ-406-son "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
5. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! - Paris: UNESCO, 2021.
6. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. - Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986.
7. Deci E. L., Ryan R. M. The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior // Psychological Inquiry. - 2000. - Vol. 11, No. 4. P. 227-268.
8. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
9. Banks J. A. Diversity, Group Identity, and Citizenship Education in a Global Age // Educational Researcher. - 2008. - Vol. 37, No. 3. - P. 129-139.